

E18, sträckan Västerås–Sagån

Utbyggnad till motorvägsstandard

Antikvarisk kontroll och särskild utredning

Fornlämning Västerås 183:1, Västerås 755:2, Västerås 1469, Kungsåra 92:1,
Kungsåra 155:1; Kungsåra 204:1 och Kungsåra 228, 229 m.fl.
Västerås och Kungsåra socken
Västerås kommun
Västmanland

Jan Äblström

E18, sträckan Västerås–Sagån

Utbyggnad till motorvägsstandard

Antikvarisk kontroll och särskild utredning

Fornlämning Västerås 183:1, Västerås 755:2, Västerås 1469, Kungsåra 92:1, Kungsåra 155:1;
Kungsåra 204:1 och Kungsåra 228, 229 m.fl.
Västerås och Kungsåra socken
Västerås kommun
Västmanland

Jan Åhlström

Utgivning och distribution:
Stiftelsen Kulturmiljövård
Stora gatan 41, 722 12 Västerås
Tel: 021-80 62 80
Fax: 021-14 52 20
E-post: info@kmmmd.se

© Stiftelsen Kulturmiljövård 2014

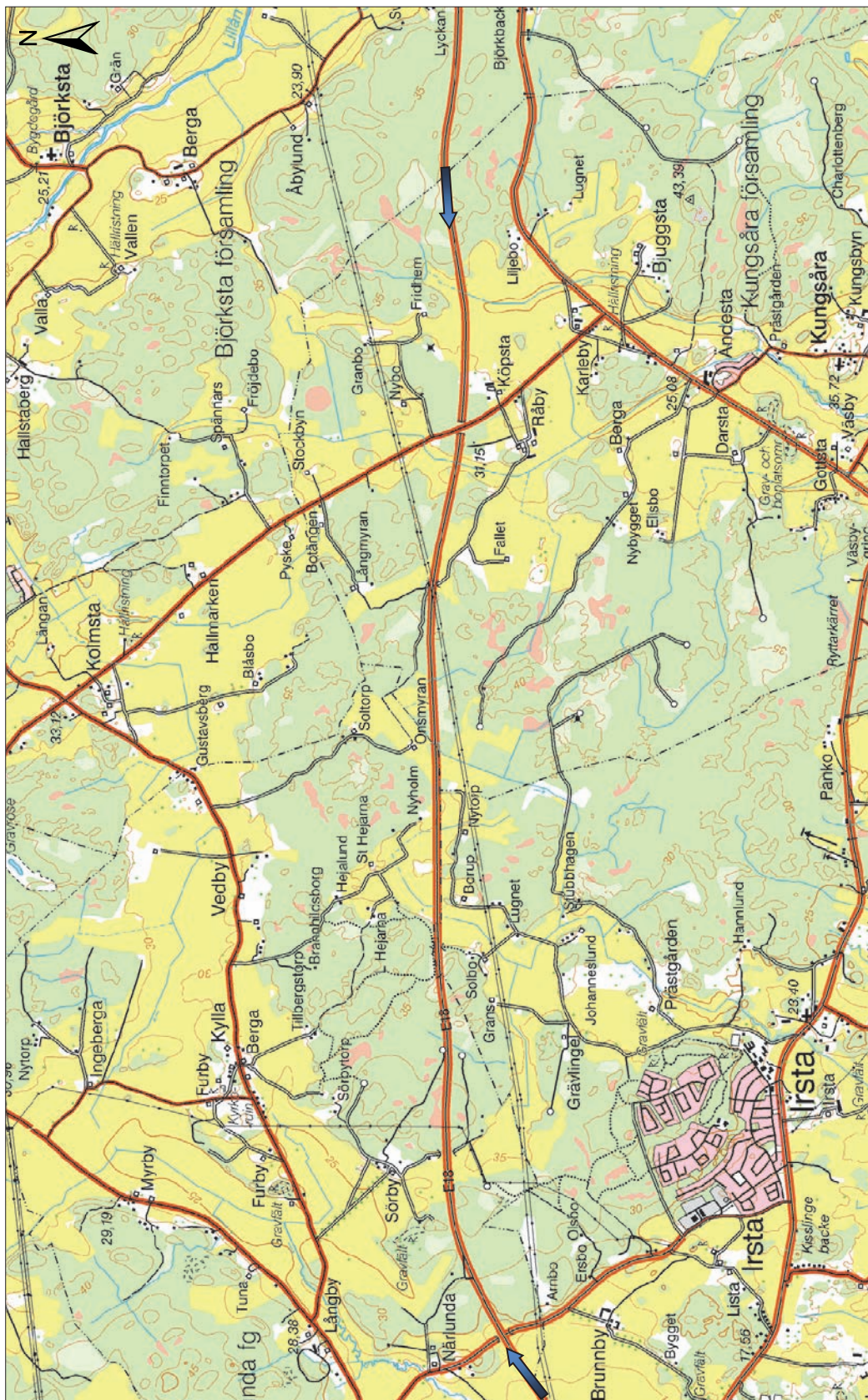
Kartor ur allmänt kartmaterial © Lantmäteriet. Ärende nr MS2012/02954.

ISBN: 978-91-7453-371-2

Tryck: Just Nu, Västerås 2014.

Innehåll

Sammanfattning.....	5
Inledning.....	5
Målsättning och metod	6
Genomförande	9
Arbetsföretag 1, torplämning Västerås 183:1 (km 11/600)	9
Arbetsföretag 2, fyndplats Kungsåra 92:1 (km 17/100)	10
Arbetsföretag 3, Kungsåra 228 m.fl. (km 18/600)	10
Arbetsföretag 4, stängsling av fornlämningar.....	12
Arbetsföretag 5, löpande rådgivning.....	12
Särskild utredning Kungsåra 229, möjlig stensättning	15
Referenser.....	17
Tekniska och administrativa uppgifter	17
Bilaga 1. Schakttabell.....	18
Bilaga 2. Anläggningstabell.....	18

Figur 1. Den del av E18 som omfattades av uppdraget är markerad med pilar. Utsnitt ur digitala Gröna kartan. Skala 1:50 000.

Sammanfattning

Stiftelsen Kulturmiljövård (KM) har på uppdrag av Länsstyrelsen i Västmanlands län utfört en antikvarisk kontroll och en särskild utredning med anledning av utbyggnaden av E18 till motorväg på sträckan Västerås–Sagån.

Uppdraget omfattade ett fast moment i form av bedömning av behov av antikvariska insatser i anslutning till boplatser och fyndplatser samt dokumentation av en torplämning. Därtill skulle fornlämningar i form av boplatser, fyndplatser och ett gränsmärke markeras i terrängen för att de inte skulle skadas under byggtiden. Denna del av uppdraget föranledde inte några ytterligare antikvariska åtgärder.

Till uppdraget hörde även ett löpande moment där KM fått en rådgivande roll avseende behovet av arkeologi inför nytillkomna arbeten, t.ex. upplagsplatser för överskottsmassor. Den löpande delen av uppdraget resulterade i besiktningar av två nytillkomna ytor och kartering av en stensträng samt en särskild utredning av ett bevakningsobjekt, en möjlig stensättning, Kungsåra 229. Utredningsgrävning klarlade att den möjliga graven var en naturbildning och således inte fornlämning. Besiktningarna klarlade att några ytterligare antikvariska åtgärder inte behövdes. Därtill utfördes en antikvarisk kontroll invid skålgropen Kungsåra 241 inför anläggandet av en transformatorstation med tillhörande ledningar. Inga nya fornlämningar framkom.

Inledning

I samband med utbyggnaden av E18, från mötesfri landsväg till motorväg, mellan Västerås och Sagån har Stiftelsen Kulturmiljövård utfört en antikvarisk kontroll och en efterföljande särskild utredning av en möjlig grav. Den antikvariska kontrollen bestod av en fast del och en löpande del. Den fasta delen omfattade dokumentation av en torplämning, bedömning av behovet av arkeologiska insatser vid en fyndplats och en boplatz samt medverkan vid stängsling av sex fornlämningar. Den löpande delen bestod av en rådgivande roll i frågor om nytillkommande arbeten kopplade till vägbygget. I den löpande delen inordnades också en särskild utredning av en möjlig stensättning samt en antikvarisk kontroll vid en skålgropsförekomst.

Trafikverket beställde och bekostade det arkeologiska arbetet som föregicks av länsstyrelsebeslut, med stöd av 2 kap 12 och 13 §§ KML, den 24 januari 2013 (dnr 431-6670-12 och 431-1402-13). Länsstyrelsebeslutet grundades på en av KM utarbetad undersökningsplan och kostnadsberäkning. KM utarbetade en undersökningsplan och kostnadsberäkning för utredningen av den möjliga stensättningen samt inför den antikvariska kontrollen vid skålgropsförekomsten (Kungsåra 229 och 241). Det fattades dock inte några nya beslut. Efter en överenskommelse mellan länsstyrelsen och Trafikverket utfördes arbetena inom ramen för uppdragets löpande del.

Fältarbetet utfördes under första halvåret 2013 samt i juni och september 2014.

Målsättning och metod

Enligt undersökningsplanen syftade den antikvariska kontrollen till att skydda fornlämning från skada och, att under vissa förutsättningar, dokumentera anläggningar och kulturlager. I de fall dokumentation utfördes var målsättningen att klargöra följande:

- fornlämningens utbredning inom schaktet
- bedömning av kulturlager, anläggningar och fynd – karaktär, mängd och bevarandegrad
- preliminär datering
- preliminär tolkning av fornlämningen

Den antikvariska kontrollen omfattade fem uppgifter, eller arbetsföretag (se figur 2–3).

Arbetsföretag 1, omfattade dokumentation av torplämningen Västerås 183:1 (km 11/600).

Arbetsföretag 2, omfattade bedömning av behov av arkeologiska åtgärder vid fyndplatsen Kungsåra 92:1 (km 17/100).

Arbetsföretag 3, omfattade bedömning av behov av arkeologiska åtgärder vid boplatsen Kungsåra 228 m.fl. (km 18/600).

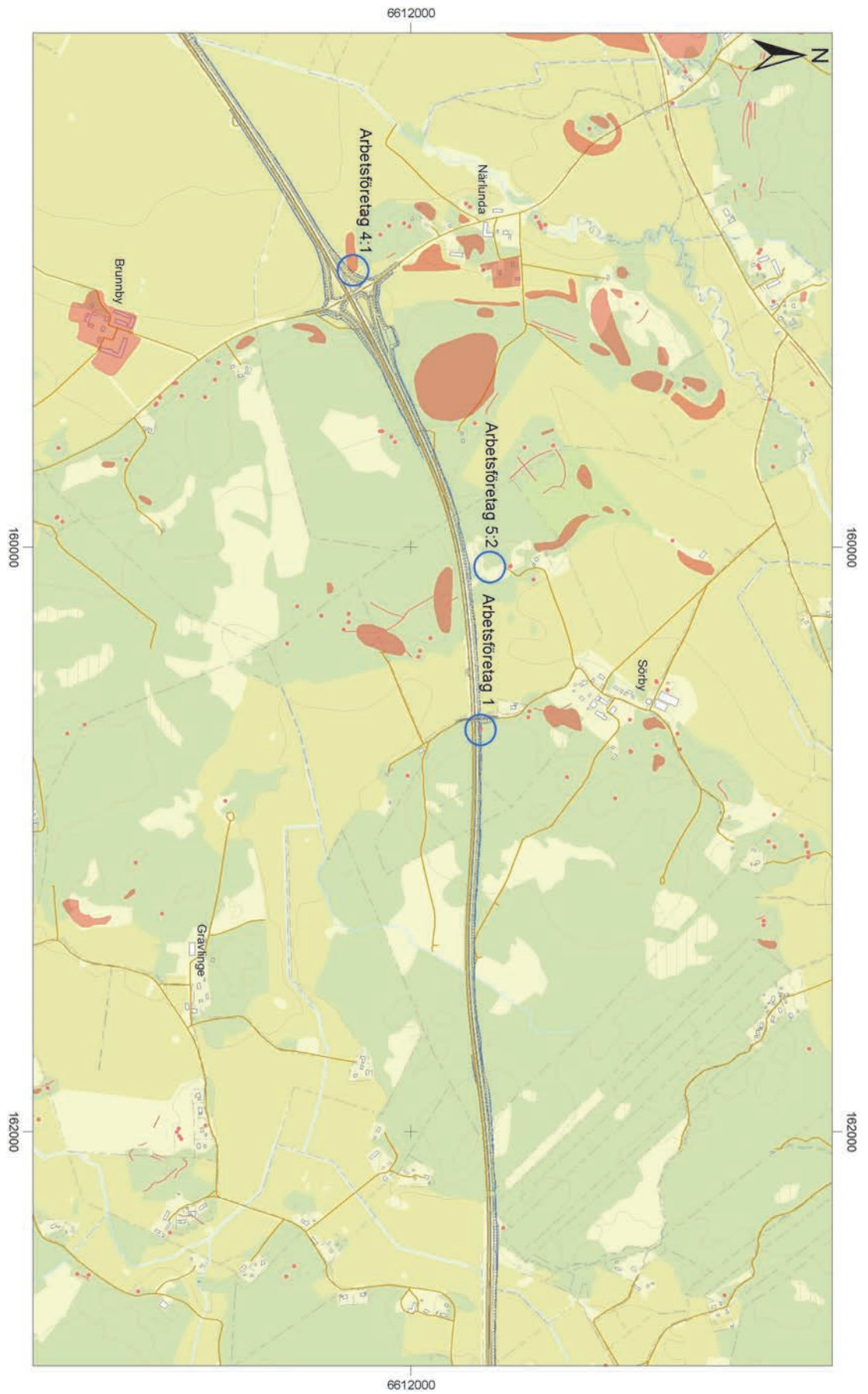
Arbetsföretag 4:1–6, omfattade stängsling av:

- 4:1 boplats Västerås 755:2 (km 9/950)
- 4:2 gränsmärke Västerås 1469 (km 14/450)
- 4:3 boplats Kungsåra 204:1 (km 16/750)
- 4:4 fyndområde Kungsåra 92:1 (km 17/100)
- 4:5 eventuellt boplats Kungsåra 155:1 (km 17/700)
- 4:6 boplats Kungsåra 228 m.fl (km 18/600)

Det sattes inte upp några tillfälliga stängsel eftersom samtliga lämningar låg utanför viltstängslet och därmed utanför arbetsområdet. I praktiken omfattade uppgiften istället markering av lämningarna med blåvita avspärningsband så att de inte skulle beröras av misstag.

Arbetsföretag 5, omfattade löpande rådgivning i frågor rörande nytillkomna installationer t.ex. placering av massor och arbetsvägar. För att påskynda hanteringen inordnades nytillkommande karteringar, besiktningar och schaktningar under detta moment. I varje nytillkommet moment hölls samråd mellan KM, länsstyrelsen och beställaren.

Den särskilda utredningen, Kungsåra 229, syftade till att klargöra om bevakningsobjektet Kungsåra 229 är fornlämning eller inte. Arbetet omfattade utredningsgrävning. Schakten plandokumenterades genom inmätning med GPS och beskrevs. Den särskilda utredningen inordnades i den löpande rådgivningen.

Figur 2. Arbetsföretagen i vägsträckans västra del är markerade med ringar och fornlämningarna är rödmarkerade. Utsnitt ur digitala Fastighetskartan. Skala 1:20 000.

Figur 3. Läget för Arbetsföretagen i vägsträckans östra del markerade med ringar. Fornlämningarna är rödmarkerade. Utsnitt ur digitala Fastighetskartan. Skala 1:20 000.

Genomförande

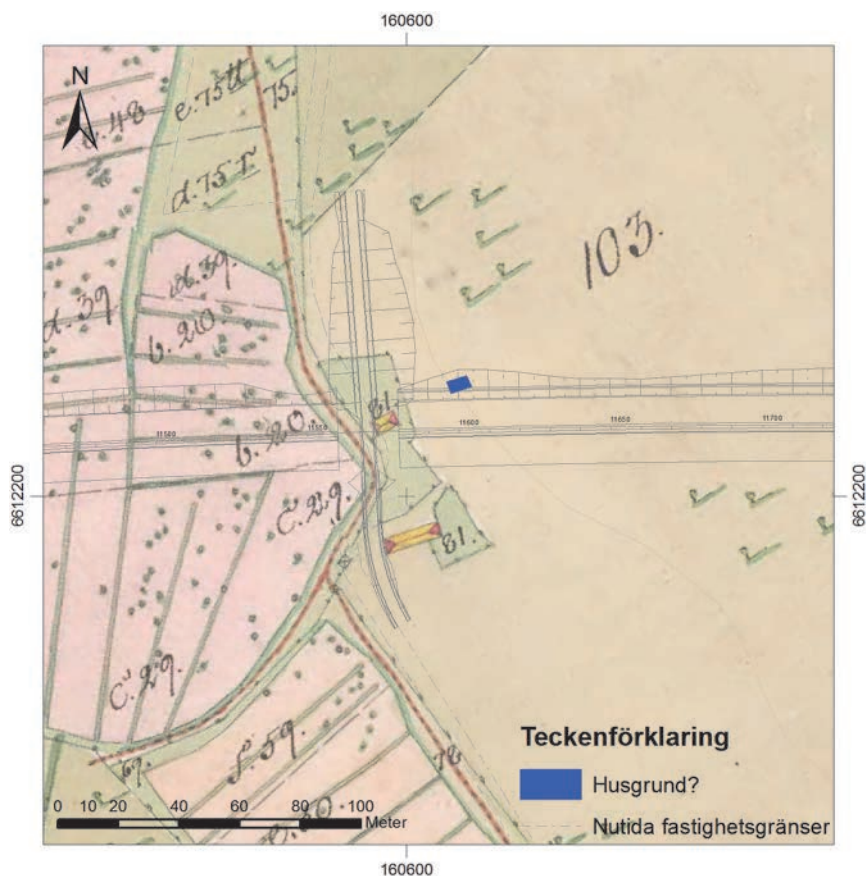
Arbetsföretag 1, torplämning Västerås 183:1 (km 11/600)

På grund av ett tjockt snötäcke var det inte möjligt att dokumentera torplämningen. Efter samråd med länsstyrelsen mättes en 7,0×3,0 meter stor plåtå in vars läge sammanfaller och överensstämde med registrering i FMIS. Platsen fotograferades.

Med syfte att datera torpet studerades två avmätningar av Sörby från 1652 respektive 1803, på vars ägor torpet har legat, samt den häradsekonomiska kartan från 1859–63. Torpet återfinns på häradsekonomen och storskifteskartan från 1803 dock något längre åt sydväst i förhållande till den inmätta husgrunden (se figur 5). 1600-talskartan omfattar inte marken där torpet låg. Det är därmed oklart när torpet etableras.

Figur 4. Den inmätta plåtå som bedömdes motsvara läget för torpet Kungsåra 183:1 syns i bildens mitt (då fotspåren leder). Foto från N, Jan Äblström (KM12151_01).

Figur 5. Utsnitt ur storskifteskartan över Sörby från 1803 med vägområdet markerat. Den dokumenterade platån som möjligen motsvarar husgrunden Kungsåra 183:1 syns som en blå rektangel. Skala 1:2 500.

Arbetsföretag 2, fyndplats Kungsåra 92:1 (km 17/100)

På platsen skulle en trumma under E18 bytas och läggas i ett befintligt dike. Vid en tidigare utredning har schakt grävts både norr och söder om E18 samt öster och väster om diket (Eklund & Sundkvist 2010). Endast en anläggning påträffades och den framkom långt öster om diket.

Platsen besöktes (vid två tillfällen) och fornlämningen markerades, mot diket och mot E18, med stakkäppar snitslade med avspärningsband. Några ytterligare arkeologiska insatser bedöms inte vara nödvändiga.

Arbetsföretag 3, Kungsåra 228 m.fl. (km 18/600)

I samband med besiktningen av platsen uppdagades oklarheter vad gäller omfattningen av den tidigare undersökningen av boplatsen Kungsåra 228 och anslutande lämningar. Samtidigt uppdagade entreprenören ett fel i projekteringen av den nya vägen vilket fordrade antikvariska åtgärder i vilka oklarheterna kring Kungsåra 228 inordnades. Se vidare under *Arbetsföretag 5:3*.

Figur 6. Fornlämningarna markerades med blåvita band som antingen sattes i toppen av stakkäppar, i viltstängsel eller spändes mellan dem. På bilden ses Kungsåra 92:1 (Arbetsföretag 2 och 4:4) markerad med snitslar på stakkäppar. Foto från V, Jan Äblström (KM12151_10).

Figur 7. Vid trädgränsen anas de blåvita band som spänts mellan trädstammar och stakkäppar för att markera torplämningen Kungsåra 243 (Arbetsföretag 5:1). Foto från SV, Jan Äblström (KM12151_15).

Arbetsföretag 4, stängsling av fornlämningar

Arbetsföretag 4:1 boplats Västerås 755:2 (km 9/950)

På platsen skulle en ny påfart anläggas. Det visade sig att vägområdet kom att beröra cirka 10 meter av den markerade boplatsen. Efter samråd mellan KM och länsstyrelsen markerades fornlämningen vid vägområdesgränsen eftersom länsstyrelsen har godkänt vägområdet. Entreprenören mätte även in markeringen.

Arbetsföretag 4:2 gränsmärke Västerås 1469 (km 14/450)

Gränsmärket markerades med en stakkäpp försedd med fornlämningsband som en vimpel. Entreprenören mätte även in gränsmärket.

Arbetsföretag 4:3 boplats Kungsåra 204:1 (km 16/750)

Sommaren 2013 markerades boplatsens utbredning utmed E18 genom att blåvita fornlämningsband knöts fast i viltstängslet. Sommaren 2014 markerades den igen med stakkäppar och avspärrningsband.

Arbetsföretag 4:4 fyndområde Kungsåra 92:1 (km 17/100)

Se *Arbetsföretag 2*.

Arbetsföretag 4:5 eventuellt boplats Kungsåra 155:1 (km 17/700)

Lämningen ligger ett tiotal meter söder om gränsen för arbetsområdet. På entreprenörens begäran markerades ändå lämningens norra gräns genom blåvita fornlämningsband som knöts fast i trädgrenar.

Arbetsföretag 4:6 boplats Kungsåra 228 m.fl (km 18/600)

Se *Arbetsföretag 3* och *5:3*.

Arbetsföretag 5, löpande rådgivning

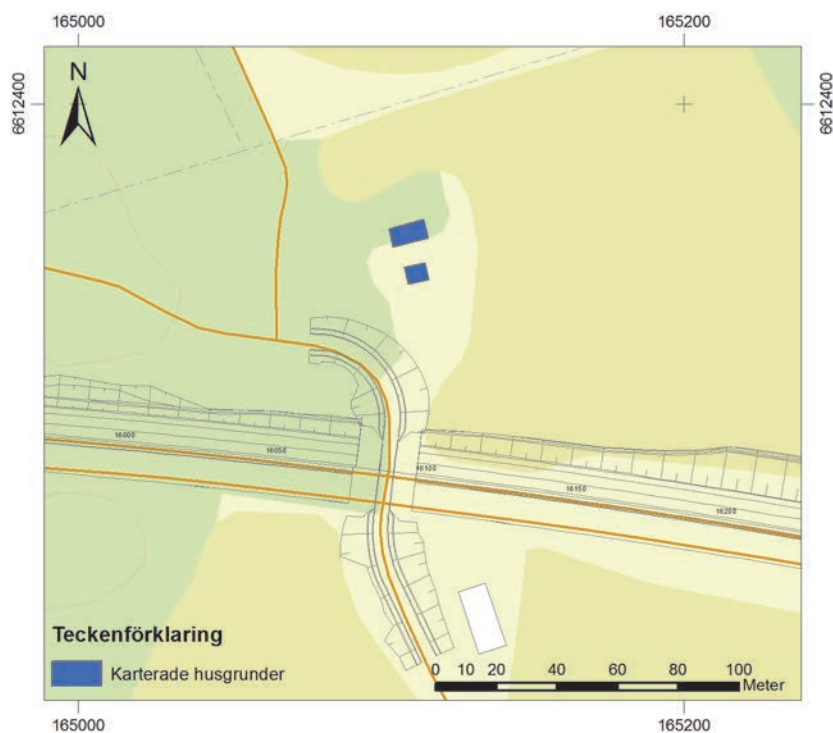
Här nedan redovisas arbetsföretagen som utfördes inom ramen för uppdragets löpande, rådgivande, del.

Arbetsföretag 5:1, Torplämningen Kungsåra 243 (km 16/100)

Vintern 2013 besiktigades platsen eftersom den mindre väg som löper söder-sydväst om lämningen skall byggas om. Ombyggnaden är begränsad och torpet berörs inte. Lämningen karterades grovt (p.g.a. snötäcke) och markerades med avspärrningsband mot vägen i söder. Efter önskemål från beställaren markerades lämningen på nytt, med avspärrningsband mellan träd och stakkäppar, sommaren 2014. Det karterades två syllstensgrunder (se figur 8). En 5,0×4,0 meter stor grund efter ett boningshus och grunden efter en 9,0×4,0 meter stor ekonomibyggnad.

Arbetsföretag 5:2, En upplagsplats för överskottsmassor (km 11/000–11/100)

Platsen besiktigades på grund av dess närhet till ett gravfält (Västerås 548:1). Gravfältets södra gräns visade sig ligga väl norr om den tänkta upplagsplatsen där inte några synliga lämningar observerades. Inga ytterligare antikvariska åtgärder bedömdes vara nödvändiga.

Figur 8. De karterade husgrunderna tillhörande Kungsåra 243 (Arbetsföretag 5:1).
Utsnitt ur digitala fastighetskartan med vägområdet markerat. Skala 1:2 500.

Arbetsföretag 5:3, Boplats Kungsåra 228 m.fl (km 18/600)

Under arbetets gång uppdagades ett fel i projekteringen i vägens östra ände. Felet medförde ett ”glapp” på några hundra meter mellan befintlig och projekterad väg. KM fick i uppdrag att klargöra fornlämningsbilden i det ännu inte projekterade ”glappet”. Uppdraget omfattade också förtydligande av vilka lämningar som kvarligger inom och i anslutning till den delundersökta boplatsen Kungsåra 228 samt att inventera marken från km 18/830 och öster ut till befintlig väg.

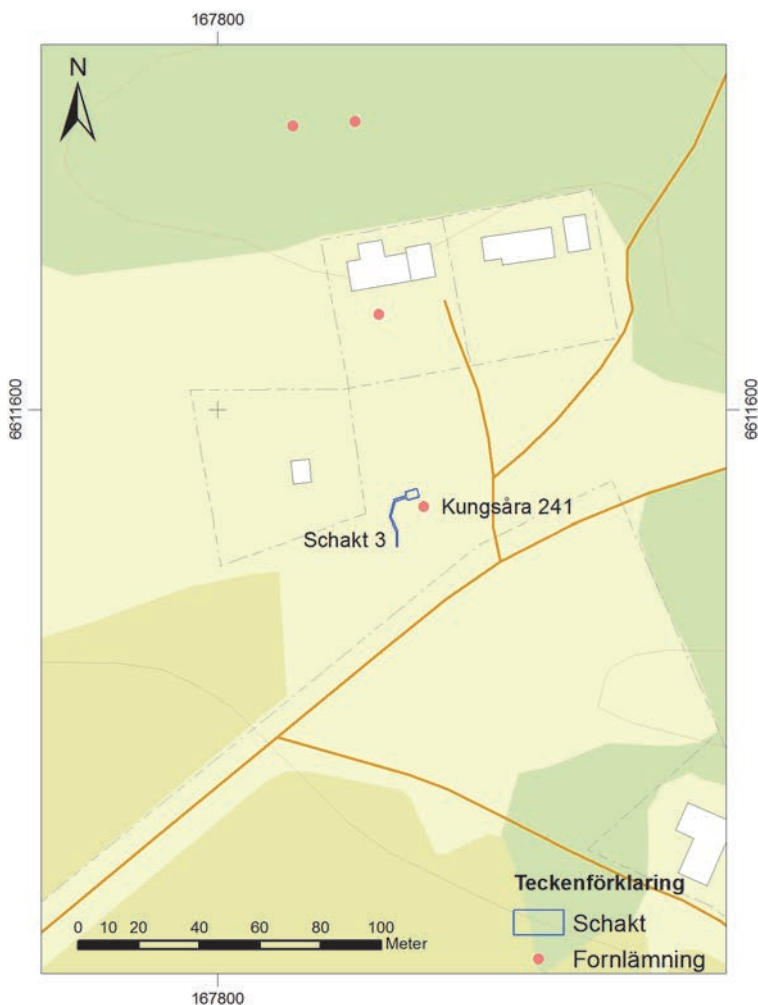
Lämningarna vars status kontrollerades var stensträngarna Kungsåra 218 och 234, skålgroparna Kungsåra 231 och en möjlig stensättning Kungsåra 229 (km 18/600–18/700). Vid kontrollen klarlades att skålgroparna är borttagna och att stensträngen Kungsåra 234 bara delvis var registrerad som fornlämning. Hela stensträngen mättes nu in (se figur 10 och bilaga 2). Stensträngen Kungsåra 218 är sentida (övrig kulturhistorisk lämning) och fordrar inte ytterligare åtgärder. Den möjliga stensättningen Kungsåra 229 bedömdes fordra utredning för att klargöra dess status (se *Utredning Kungsåra 229*). Inventeringen visade att marken öster om Kungsåra 229 är schaktskadad, förmodligen till följd av det tidigare vägbygget, och bedömdes inte fordra ytterligare antikvariska åtgärder.

Arbetsföretag 5:4, Trafikkontrollplats (km 18/900)

En befintlig trafik kontrollplats skulle flyttas till ett nytt läge. Det nya läget för trafik kontrollplatsen sammanfaller men den tidigare sträckningen för E18 (vägbeläggningen är borttagen). Platsen besiktigades i november 2014 och det observerades inte några fornlämningar. Ingreppet i orörd mark är marginellt och det fordras därför inte några ytterligare antikvariska åtgärder.

Arbetsföretag 5:5, Trafikkontrollplats (km 18/900), transformatorstation Liljebo

Som en följd av flytten av trafikkontrollplatsen behövde en transformatorstation med tillhörande markledning anläggas. Transformatorstationen skulle placeras vid Liljebo utmed "gamla E18". Placeringen sammanföll med en skålgrop (Kungsåra 241). I omgivningarna förekommer skärvtenshögar och gravar i form av stensättningar (t.ex. Kungsåra 20:1–2, 96:1). Det lilla skogsparti där transformatorstationen skulle stå besiktigades i juni 2014. Eftersom platsen bedömdes kunna hysa en boplats eller aktivitetsyta från bronsålder ansågs en mindre arkeologisk insats vara nödvändig. I september 2014 övervakades schaktningen för transformatorstationen och en 25 meter lång sträcka av ledningen (se figur 9). På platsen för transformatorstationen öppnades en 2,0×2,0 meter stor yta som grävdes 0,1–0,2 meter djupt. Botten bestod av stening morän. Ledningsschaktet grävdes i öppen hagmark 0,5 meter djupt och massorna bestod av silt med stort inslag av sten.

Figur 9. Schaktet vid Liljebo (Arbetsföretag 5:5). Utsnitt ur digitala fastighetskartan. Skala 1:2 500.

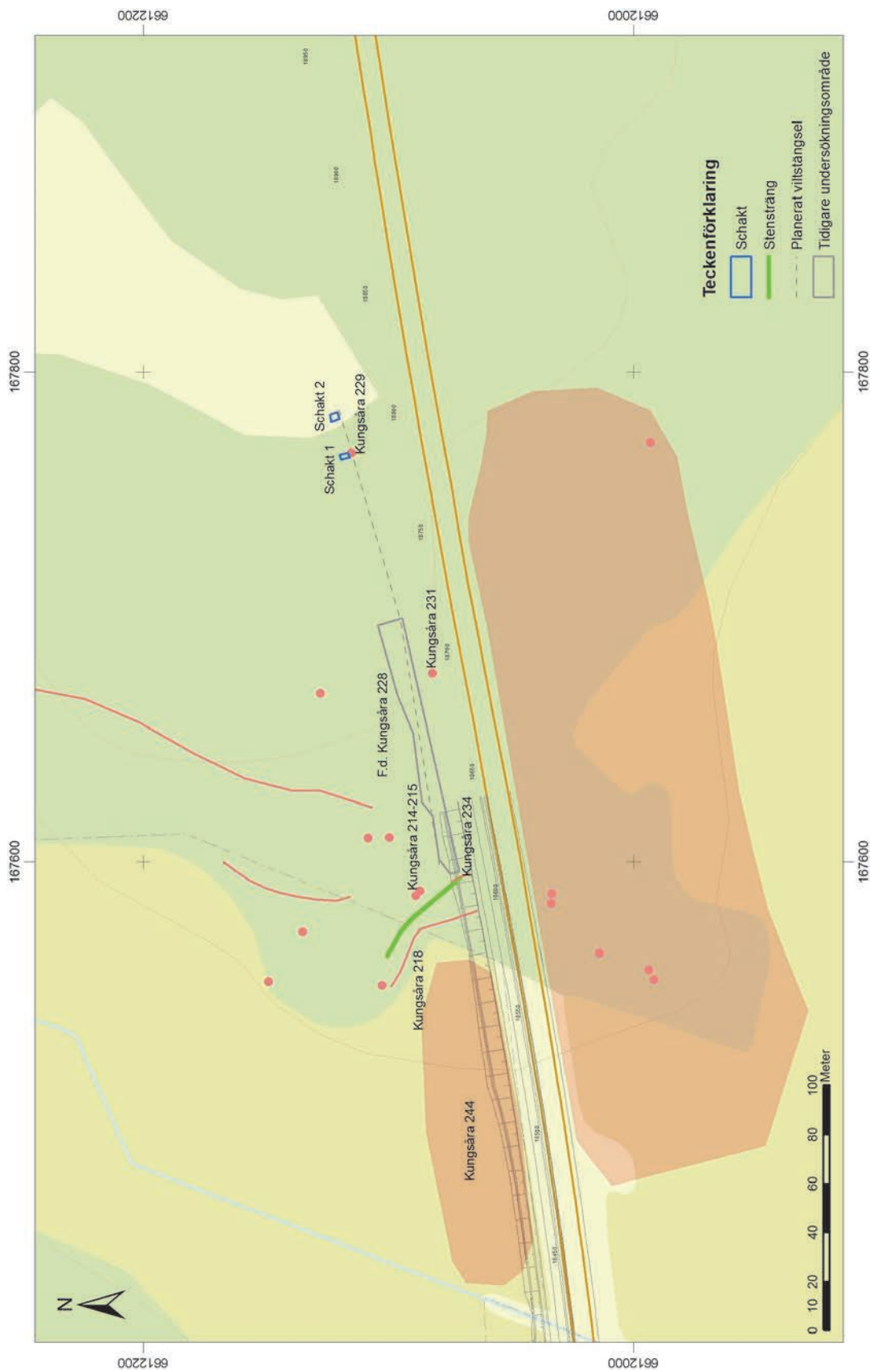
Särskild utredning Kungsåra 229, möjlig stensättning

Enligt FMIS påträffades stensättningen i samband med en specialinventering år 2004 där den beskrivs som en 3,0×3,0 meter stor och delvis övertorvad möjlig stensättning. Utifrån den i övrigt rika fornlämningsbilden kunde det inte uteslutas att det rörde sig om en grav.

Den möjliga stensättningen låg inom förundersökningsområdet för boplatsen Kungsåra 228. I förundersökningsrapporten omnämns den dock inte, inte heller i den efterföljande slutundersökningsrapporten (Karlenby, Lindberg och Seiler 2005 samt Pettersson, Knabe, Karlenby 2008). Det är därmed oklart om och i så fall hur lämningen har hanterats.

Vid besiktningen av platsen uppstod osäkerhet kring det exakta läget för Kungsåra 229. På platsen som anges i FMIS (motsvarande km 18/790) förekommer en stensättningsliknande formation vilket det även gör ca 20 meter längre österut (motsvarande km 18/810). Sistnämnda formation ligger högre i terrängen och uppvisar en möjlig kantkedja.

På de två platserna (motsvarande km 18/790 och 18/810) där de möjliga stensättningarna observerades öppnades maskingrävda schakt, ett schakt per objekt (se figur 10 och bilaga 1). I båda schakten framkom det stenar, vid km 18/790 (schakt 1) i form av en naturbildning och vid km 18/810 (schakt 2) rörde det sig om påförda massor från det tidigare vägbygget. Det påträffades inte någon fornlämning.

Figur 10. De besiktigade objekten och den inmätta stensträngen samt schakten som öppnades i anslutning till Kungsåra 229 (Arbetsföretag 3, 5:3 och Utredning Kungsåra 229). Lämningsar registrerade i FMIS är markerade med röda punkter, linjer och polygoner. Skala 1:2 500:

Referenser

Eklund, S. & Sundkvist, A. 2010. Hälla – Fridhem. Arkeologisk utredning med anledning av utbyggnaden av E18 Västerås-Sagån. Kungsåra 92, 155, 204, 228. Västerås 183, 755, 936, Västerås socken, Västerås kommun, Västmanland. Societas Archaeologica Upsaliensis. SAU rapport 2010:16. Uppsala.

Karlenby, L, Lindberg, K-F och Seiler, A. 2005, Boplatzlämningar från förromersk och romersk järnålder vid Fridhem och Näs. E18, sträckan Sagån-Enköping. Västmanland; Kungsåra socken, Björksta socken, Gärsta 1:1, Näs (Lokal 7), RAÄ 518, Dnr 422-2625-2005. Arkeologiska Förundersökningar, Riksantikvarieämbetet avdelningen för arkeologiska undersökningar UV GAL, Rapport 2005:12. Stockholm.

Pettersson, O, Knabe, E, Karlenby, L. 2008. Fridhem, Boplatz från övergången mellan senneolitikum och äldre bronsålder, Västmanland, Kungsåra socken, karleby 2:8, RAÄ 228. Särskild arkeologisk undersökning. Riksantikvarieämbetet, Avdelningen för arkeologiska undersökningar, UV Bergslagen, Rapport 2008:6.

Sörby, Geometrisk avmätning, 1652. LMV akt T4-26:t1:53

Sörby, Storskifteskarta, 1803. LMV akt T4-26:1

Häradsekonomiska kartan, blad Bred, 1859–63. LMV akt J112-83-23b

Uppgifter ur FMIS (2013-08-21 och 2014-10-09)

Tekniska och administrativa uppgifter

<i>KM projekt nr:</i>	KM12151
<i>Länsstyrelsen dnr, beslutsdatum:</i>	431-6670-12 och 431-1402-13, 2013-01-24
<i>Undersökningsperiod:</i>	26–28/2, 12/3, 4/4, 8/5, 10/6, 20/6, 28/6 och 20/11-2013 samt 11/6 och 15/9-2014.
<i>Exploateringsyta:</i>	En 11 kilometer lång vägsträcka
<i>Personal:</i>	Jan Ählström och Anna-Lena Hallgren
<i>Belägenhet:</i>	E18 Västerås–Sagån, Västerås och Kungsåra socken, Västerås kommun, Västmanland, Västmanlands län
<i>Ekonomisk karta:</i>	11G 2j, 11H 2a och 11H 2b (rt 90 2,5 gon v)
<i>Koordinatsystem:</i>	Sweref 1630
<i>Koordinater:</i>	X6610971 Y157915–X6612339 Y168463
<i>Höjdsystem:</i>	Ingen höjdmätning gjordes
<i>Inmätningssätt:</i>	GPS
<i>Dokumentationshandlingar:</i>	Mätdata och nio digitala fotografier slutförvaras hos VLM.
<i>Fynd:</i>	-

Bilaga 1. Schakttabell

Läge enl. längdmätningen	Schakt	Markslag och topografiskt läge	Storlek, m	Djup, m	Beskrivning	Underlag
Km 18/790	1	F.d. skogsmark, stenig och blockrik. Fläckt parti. Kårskador.	3×2	0,1–0,3	I ytan synliga stenar mellan vilken gräsmark var synlig. Under gräsmarken förekom morän. De i ytan synliga stenarna var markfasta.	Morän.
Km 18/800	2	F.d. skogsmark, stenig och blockrik. Krön av mindre höjd. Kårskador.	3×3	0,1–0,2	I ett hjulspår var kanten av en rad med stenar synlig. Under förman förekom sandblandad morän och löst liggande stenar. Materialet var påfört och därunder förekom morän.	Morän.
(Liljebo)	3	Kanten av en höglänt skogsdunge och ut i högre liggande hägmark.	2,0×2,0 + 20	0,1–0,5	Grov till kraftigt steng morän.	Morän och berg.

Bilaga 2. Anläggningstabell

Läge enl. längdmätningen	Id	Typ	Beskrivning	Storlek, m
Km 18/580–18/610	Kungsåra 234	Stensträng	En- till flerradig och flerskiktad. Inslag av block. Stenarna är 0,5–1,2 meter stora.	44×1–2 (NV–SÖ)
16/100	Kungsåra 243	Husgrund	Två husgrunder efter ett boningshus och en ekonomibyggnad.	5,0×4,0 och 9,0×4,0